

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՄԻ ԴԱՆԻ ԽՈՍԻ ԵՎ Ս ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԻ ՄԱՍԻՆ

Մայր Աթոռի պաշտոնաթերք «Էջմիածին» ամսագրի 1958 թվականի դեկտեմբերի համարում հրատարակվեց Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու Սահմանադրության նախագիծը, որն ուղարկվեց մեր բոլոր նվիրապետական Աթոռներին և թեմերին՝ ի գիտություն և ի ֆենսարկում:

Ազգային-եկեղեցական նոր Սահմանադրության նախագիծը արդեն իսկ ժողովրդական լայն ֆենսարկման առարկա է դարձել, և մեր ներքին թեմերում և՛ Սփյուռքում:

1958 թվականի հոկտեմբեր 16—23 օրերին, Մայր Աթոռում, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահության տակ գումարված եպիսկոպոսական ժողովը ֆենեց Մայր Աթոռի կողմից ներկայացված նախագիծը և մի շարք լրացումներից ու փոփոխություններից հետո, այն նորից ներկայացրեց Վեհափառ Հայրապետին:

Մայր Աթոռում խմբագրված ազգային-եկեղեցական Սահմանադրության նախագիծը պատրաստելիս նկատի են առնված՝

1. Առաքելական, տիեզերական՝ երեք, արտաքին, տեղական՝ վեց, գուտ ազգային՝ 16 ժողովների կանոնները, մեր եկեղեցական սուրբ ավանդությունները և հայրապետահաստատ կանոնները:

2. Հայ եկեղեցու հատուկ սահմանադրական ժողովրդավարական սկզբունքները:

3. 1945 թվականի եկեղեցական Սահմանադրության նախագիծը, որը ներկայացվեց 1945 թվականի հունիսի 19-ին, Ս. Էջմիածնում գումարված Ազգային-եկեղեցական սրբագումար ժողովին:

4. 1955 թվականի հոկտեմբերի 5-ին, Մայր Աթոռի կողմից պատրաստված և Ազգային-եկեղեցական ժողովի երրորդ նիստին ներկայացված Սահմանադրության նախագիծը, որը 1945 թվականի նախագծի բարեփոխված և ամբողջացված ձևն էր:

5. 1956 թվականի Կահիրեի եպիսկոպոսական ժողովի որոշման հիման վրա Տ. Նորայր և Տ. Դերենիկ եպիսկոպոսների կողմից 1956—1957 թվականներին պատրաստված նախագիծը:

Ազգային-եկեղեցական Սահմանադրության նախագիծը ֆենեյիս հարկավոր է հանդես բերել իմաստություն, հեռատեսություն, լավատեսություն: Ի հառաջագունե շտապողականությունը, կանխակալ կարծիքները, հատկաժականությունը կարող են միայն վնաս բերել գործին: Սփյուռքի հայ մամուլի մի որոշ մասում արդեն իսկ Սահմանադրության նախագծի դեմ առարկություններ երևացին: Առանց

հարցի խորք և հանգամանակից ֆենդիման, ի հառաչագրեմ-հանդես-են-քերված մի շարք երկրորդական առարկություններ, կանխակալ կարծիքներ, որոնք բոլորովին այնքան էլ կապ չունեն նախագծի հետ: Այդ առարկությունները կարելի է ամփոփել հետևյալ կետերի մեջ.

ա) Եկեղեցական նոր Սահմանադրության կարիք չունենալ այսօր, որովհետև Հայաստանյայց Եկեղեցին ունի իր Ազգային Սահմանադրությունը, որով նա ղեկավարվում է Սփյուռքի մեջ:

բ) Այսօրվա պայմանների բերումով հնարավոր չէ լինելով Ազգային-Եկեղեցական օրինավոր ժողով գումարել, եկեղեցական նոր Սահմանադրության նախագիծը պատշաճ հիմնավորությամբ ֆենդիման առնելու համար:

Պատասխանենք այս հարցերին:

Թուրքիայում 1863—1915 թվականներին, Օսմանյան պետության հետ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հարաբերությունները մի կերպ սահմանված ու մասամբ ճշտորոշված են եղել ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ անունը կրող կանոնադրությամբ:

Ազգային Սահմանադրությունը մինչև 1915 թվականը, մոտ 50 տարի, բայց փաստորեն միայն 30 տարի, ձգտում էր կանոնավորել հայ Եկեղեցիների իրավական վիճակը նախկին Օսմանյան կայսրության սահմաններում:

Ազգային Սահմանադրության մեջ առնված ժողովրդավարական սահմանադրական այդ սկզբունքները վաղուց Հայ Եկեղեցու կանոնների և ավանդությունների մեջ նվիրագործված սկզբունքներ էին, որոնք սակայն 1863 թվականի Սահմանադրության մեջ թերի կերպով են կիրառվել:

Սահմանադրության մեջ «Ազգային ընդհանուր ժողով» գլխի տակ եղվել է, որ «Ազգային ընդհանուր ժողովը հարյուր ֆառասուն երեսփոխաններե կազմված (հոգված 57), որոնց

ա) մեկ յոթներորդ մասը, այսինքն ֆառեր, եկեղեցական երեսփոխանք են, զորս Կոստանդնուպոլսի մեջ գտնվող եկեղեցականք կընտրեն.

բ) երկու յոթներորդ մասը, այսինքն ֆառասունք, զավառներեն գալիք ազգային երեսփոխանք են.

գ) չորս յոթներորդ մասը, այսինքն ուրսունք, Կոստանդնուպոլսի քաղաքի ընտրված երեսփոխանք են»:

Ինչպես երևում է Սահմանադրության 57-րդ հոդվածից, որտեղ է մնացել Սահմանադրության ժողովրդավարական ոգին, երբ գավառի շուրջ երկու միլիոն հայությանը միայն 40 երեսփոխան ունենալու իրավունք է տրվում, իսկ Կոստանդնուպոլսի մի ֆանի տասնյակ հազար հայությանը՝ 100 երեսփոխանի:

Ջարմանակին, սակայն, այն է, որ Սփյուռքում դեռևս կան մարդիկ, որոնք ժողովրդավարական սկզբունքների որպես տիպար օրինակ ուզում են ցույց տալ 1863 թվականի Ազգային Սահմանադրությունը:

Ազգային Սահմանադրությունը գոտ եկեղեցական կանոնադրություն չէր, այլ Օսմանյան կայսրության մեջ ապրող հայ ժողովրդի եկեղեցական, մշակութային, իրավական գոյությունը ճշտող օրենք: Ըստ Սահմանադրության՝ հայ ժողովուրդը Թուրքիայում համարվում էր կրոնական, մշակութային համայնք, իր Մայրենի Եկեղեցու շուրջ համախմբված, ինչպես էին նաև Թուրքիայում ապրող այլ փոքրամասնությունները: Այս խնդրով, այսօր էլ Ազգային Սահմանադրությունը ի գործի պետք է նկատել Թուրքիայում, իբրև տեղական օրենք:

Այսօր փոխվել են պայմանները: Հայ ժողովուրդը և Հայ Եկեղեցին ցրված են աշխարհով մեկ: Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին, այսօր ավելի քան երբևէ, կանգնել է իր հոգևոր, կազմակերպչական-վարչական կյանքին ու գործունեությունը պատկերացնող, կանոնավորող, եկեղեցական մի ընդհանուր ու միասնական Սահմանադրություն ունենալու անհրաժեշտության առաջ, մի Սահմանադրություն, որն իր ընդհանուր գծերի մեջ ընդգրկի մեր Ս. Եկեղեցու ամբողջականությունը, իր նվիրապետական բոլոր Աթոռներով, թեմերով և բովանդակ հավատացյալ ժողովրդով:

Եկեղեցական նոր Սահմանադրությունը պետք է լինի իր ընդհանուր գծերի մեջ եկեղեցական սահմանադրական օրենքներ գծող մի օրինագիրք, այն պարզ պատճառով, որ Հայաստանից դուրս գտնվող մեր մյուս նվիրապետական Աթոռները, թեմերն ու եկեղեցիները, վարչական-կազմակերպչական իմաստով, կարողանան համաձայնեցնել ի-

րենց կյանքն ու գործունեությունը, համապատասխան պետական օրենքներին և պայմաններին, միշտ հավատարիմ մնալով սակայն մեր դարավոր եկեղեցու հոգևոր ավանդներին, ժողովրդավարական սկզբունքներին և մեր ազգային պատմության ոգուն:

Հայ եկեղեցու տարեգրության մեջ երբեք չի եղել մի ժամանակաշրջան, երբ մեր եկեղեցին ցրված լինի այսֆան՝ հինգ ցամաքամասերի վրա:

Իր դավանանքով, պաշտամունքով, նվիրապետությամբ, կարգ ու կանոնով, ավանդություններով մի և անբաժան Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին այսօր աշխարհագրականորեն ցրված է ամբողջ աշխարհով մեկ: Հայաստանում և Սովետական Միության մեջ ունենալ հետևյալ թեմերը. Արարատյան, Շիրակի, Վրաստանի և Իմերեթիայի, Ադրբեջանի և Թուրքեստանի, Նոր-Նախիջևանի և Հյուսիսային Կովկասի: Սփյուռնում ունենալ Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը, Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքությունը, Թուրքիայի Հայոց Պատրիարքությունը (Ստամբուլում), Թավրիզի, Թեհրանի, Սպանիայի, Հնդկաստանի և Մայրագույն Արևելքի, Իրաֆի, Եգիպտոսի (ներառյալ Նեոպտիան և Սուդանը), Հունաստանի, Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Արևմտյան Եվրոպայի, ԱՄՆ-ի հայոց (ներառյալ Կանադան), ԱՄՆ-ի հայոց Կալիֆոռնիայի (ներառյալ Մեխիկան), Հարավային Ամերիկայի հայոց թեմերը: Դեռ չենք խոսում հովվությունների մասին:

Այս բոլորից հետո, պարզ է մեզ համար, թե եկեղեցական նոր Սահմանադրության դեմ ովքեր են ֆար գորում, սուր նոնում: Այդ դրանք են, որոնք ոչ մեկ հոգևոր իշխանություն չունեն Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու և նրա հավատացյալ ժողովրդի վրա և որոնց նպատակն է եղել և է՝ ամեն գնով «հավերժացնել» արհեստականորեն ստեղծված «անջատումը», անիշխանություն հաստատել և ցրել Սփյուռնի հայ հավատացյալ ժողովուրդը, ամեն գնով բաժանել Սփյուռնը Ս. Էջմիածնից և Մայր Հայրենիքից, հատվածական մեհադրություն հաստատել և շահագործել Սփյուռնի հայությանը՝ որպես ֆաղափական գեներ Ս. Էջմիածնի և Հայրենիքի դեմ: Մինչդեռ մեր փրկությունը միության մեջ է, կարգ ու կանոնի պահպան-

ման մեջ է: Եվ անհա եկեղեցական նոր Սահմանադրությունը մի տեսակ բուրբ, պատենչ պիտի լինի հետագայում ամեն տեսակ պատահականությանց, ուծացումների և այլ ախուր գործողությունների դեմ, գործողություններ, որոնց նպատակն է շլատումը հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցական միասնության և միության: «Ճրագ է պատուիրան օրինացն» (Առակ 9 25):

Ինչպես հայտնի է, 1863 թվականի Ազգային Սահմանադրությունը, իբրև Հայ եկեղեցու և հայ փոքրամասնությանց իրավական վիճակը ճշտող կանոնադրություն, երբեք չի նաեալվել և չի նաեալվում այսօր ևս ոչ մեկ պետության կողմից, ուր ապրում են այսօր հայ փոքրամասնություններ և գործում՝ հայ եկեղեցիներ, բացի Թուրքիայից:

Նվիրապետական յուրաֆանշյուր Աթոռ և առաջնորդական թեմ ունի իր ներքին կանոնադրությունը, որն առավել կամ նվազ չափով, իրավական ուժ ունի հաշս համապատասխան պետության, որի հովանու տակ գործում է Հայ եկեղեցին, համաձայն նույն երկրի պետական օրենքների, օգտվելով օտար եկեղեցիների և ազգային փոքրամասնությանց համար սահմանված օրենքներից: Այդպիսի կանոնադրություններ ունեն Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքությունը և Սփյուռնի մեր բոլոր թեմերը, այդ թվում Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների, Հարավային Ամերիկայի, Ֆրանսիայի, Եգիպտոսի, Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Իրաֆի, Պարսկաստանի և այլ թեմերը:

Արժան է հիշել, թե Կիլիկյան Աթոռը ևս ունի իր ներքին կանոնադրությունը, թեև իրավական տեսակետից անորոշ, որի հիման վրա կատարվեցին կաթողիկոսական վերջին ընտրությունները: Այստեղ պետք է նշել նաև այն հանգամանքը, որ Լիբանանի և Սիրիայի մեջ, Ազգային Սահմանադրությունը ի գործնկատելու ենթադրական մի կացություն գոյություն ունի, որը սակայն մինչև այսօր ոչ ոքի կողմից հստակ կերպով ձևակերպված չէ և ոչ էլ կենսագործված: Իսկ եթե նույնիսկ Ազգային Սահմանադրությունը, Լիբանանում և Սիրիայում, իրավական որոշ ուժ ունենալ, ապա նա որևէ ձևով չէր կարող որևէ իրավունք ապահովել և հիմք հանդիսանալ Կիլիկյան Աթոռի համար, այն պարզ պատճա-

սով, որ Կիլիկյան Աթոռի նիշատակությունն իսկ չկա Ազգային Սահմանադրության մեջ: Ազգային Սահմանադրության մեջ իրավական տեսակետից Կիլիկյան Կաթողիկոսություն գոյություն չունի:

1863 թվականի Ազգային Սահմանադրությունը թրքահայ ժողովրդի եկեղեցական, ազգային, մշակութային, կրթական մեկ ստատուսն էր Օսմանյան կայսրության մեջ, այնպես ինչպես Պոլսոյում առկայությունն էր:

Եկեղեցական նոր Սահմանադրությունը լինելու է ԶՈՒՏ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ամբողջ հայության համար, «Հայ եկեղեցու Սահմանադրություն» անվան տակ: Հետևաբար պարզ է, որ 1863 թվականի արևմտահայ Ազգային Սահմանադրության և մեր նոր կազմվելիք եկեղեցական Սահմանադրության միջև նմանության և համեմատության եզր չի կարող լինել, և ոչ էլ մեկը մյուսին փոխարինելու հարց կարող է ծագել:

Եկեղեցական Սահմանադրության նախագծի ֆենարկման առթիվ, առարկվում է նաև, որ մեր այսօրվա պայմաններում դժվար է օրինավոր և ամբողջական Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարել, վերջնական ֆենարկման ենթարկելու համար Սահմանադրության ման նախագիծը:

Ինչպես նախորդ առարկությունը այս վերջին առարկությունն էլ նիշտ չէ: Ինչու՞ կարելի չէ օրինավոր Ազգային-եկեղեցական ժողով գումարել:

1945 թվականի հունիսի 16-ին, Հայրենական Մեծ պատերազմի ավարտից մեկ ամիս հետո միայն, Մայր Աթոռում գումարվեց Ազգային-եկեղեցական ժողով, զբաղվելու համար կաթողիկոսական ընտրության և այլ հարցերով: Այդ ժողովի բացառիկ նշանակությունը կայանում էր նրանում, որ դա մեր առաջին ժողովն էր իր լրիվ և ներկայացուցչական հանգամանքով, որին իրենց մասնակցությունը բերել էին Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության պատգամավորությունը՝ Գարեգին Վեհի նախագահությամբ, Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքության պատվիրակությունը՝ Կյուրեղ Բ պատրիարքի, Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքության պատվիրակությունը՝ պատրիարքական տեղապահ

Տ. Գևորգ արքեպիսկոպոս Ասլանյանի գլխավորությամբ, ինչպես նաև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների՝ Արևելյան և Արևմտյան, Հարավային Ամերիկայի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Եգիպտոսի, Թեհրանի, Ատրպատականի, Իրանա-Հնդկաստանի, Արարատյան, Շիրակի, Վրաստանի, Ադրբեջանի և Թուրքեստանի, Հյուսիսային Կովկասի թեմերի եկեղեցական և աշխարհական պատգամավորները: 1945 թվականի ազգային-եկեղեցական ժողովին ներկա 111 պատգամավորների մեջ մեծամասնություն էին կազմում թեմերի աշխարհական պատգամավորները:

1955 թվականի սեպտեմբերին Մայր Աթոռում գումարված Ազգային-եկեղեցական սրբազում ժողովի պատմական նշանակությունը նույնպես կայանում էր նրանում, որ հայրապետական նոր ընտրության մասնակցում էին Հայ եկեղեցու նվիրապետական բոլոր Աթոռները և մեր բոլոր թեմերը: Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը ժողովում ներկայացված էր պաշտոնապես երկու աշխարհական և մեկ հոգևորական պատգամավորներով: Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքությունը՝ նույնպես երկու եպիսկոպոս և մեկ աշխարհական պատգամավորներով, Կոստանդնուպոլսի պատրիարք ամենապատիվ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս խաչատրյանը պատրաստվում էր անձամբ ներկա գտնվել ընտրության, երբ 1955 թվականի Ստամբուլի սեպտեմբերյան հայտնի դեպքերը պատճառ դարձան, որ պատրիարք սրբազանը անձամբ չկարողանա ներկա գտնվել ժողովին: Այնուամենայնիվ Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքությունը Ազգային-եկեղեցական ժողովում լիազորված էին ներկայացնել Մամբրե արքեպիսկոպոս Սիրունյանը, Վալդեմար արքեպիսկոպոս Պալենյանը, պատգամավոր մեծանուն բանաստեղծ Ավետիք Իսահակյանը, Հրանտ Նասիպյանը և Լևոն Տեր-Ավետիսյանը:

Թեմերից ընտրության մասնակցում էին Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Արևելյան և Արևմտյան թեմերի, Հարավային Ամերիկայի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Հունաստանի, Եգիպտոսի, Դամասկոսի, Հնդկաստանի, Արարատյան, Շիրակի, Ադրբեջանի և

Թուրքեստանի, Վրաստանի, Հյուսիսային Կովկասի և Նոր-Նախիջևանի թեմերի 137 եկեղեցական և աշխարհական պատգամավորներ: Ազգային-եկեղեցական ոչ մի ժողովվերջին ժամանակներում չի ունեցել երբեք նման երկայացուցչական կազմ և պատգամավորների մեծ թիվ, ինչպիսին էին 1945 և 1955 թվականների Ազգային-եկեղեցական ժողովները:

Ի՞նչ հանգամանք կարող է խանգարել նման իրապես պատկանելի Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարմանը, 1960 թվականին կամ հաջորդ տարիներին: Կանոնական տեսակետից մի՞թե նվազ օրինավոր Ազգային-եկեղեցական ժողովներ են եղել այն ժողովները, որոնց մասնակցել են նվազ թվով պատգամավորներ: Այսպես օրինակ՝ 1885 թվականի ապրիլին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Մակար կաթողիկոսի ընտրությամբ մասնակցել են «20 եկեղեցականներ 22 ձայնով և 8 աշխարհական պատգամավորներ միայն» (Օրմանյան, «Ազգապատում», Գ հատ., էջ 4537): Բայց այս ժողովը համարվել է օրինավոր: 1892 թվականի մայիսին, Խրիմյան Հայրիկի համազգային ղեկավարությանը մասնակցել են 77 պատգամավորներ միայն, «տանկանայոց կողմն մեծ Աթոռներում երկու պատրիարքաց երկայացուցիչներ երկա, իսկ երկու կաթողիկոսացր՝ պակաս, վինականերեն... 21 պակաս» (անդ, էջ 4691):

1908 թվականի հոկտեմբերին Իզմիրյան կաթողիկոսի ընտրության չի մասնակցել Սահակ Բ Խապայան Կաթողիկոսը, որովհետև «Կիլիկիո Կաթողիկոսության միակ հրավիր

րագիրը դրված էր հանուն Աթոռի, մինչ ինքը կպահանջեր, որ 13 վինականներ զատ ընկայացվին ընտրական ժողովին մեջ» (անդ, էջ 5405), այնուամենայնիվ Ազգային-եկեղեցական ժողովը 77 ձայնով Իզմիրյանին ընտրում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս: 1911 թվականի դեկտեմբերին Գևորգ Ե-ի ընտրությանը մասնակցել են 80 պատգամավորներ: Ընտրությանը նորից չի մասնակցել Կիլիկիայի Կաթողիկոս Սահակ Բ Խապայանը: Ժողովի հրավիրված 71 հոգևորական պատգամավորներից երկա են եղել միայն 51 հոգի, իսկ 57 աշխարհական պատգամավորներից՝ 29 հոգի միայն («Արարատ» ամսագիր, 1911 թ., դեկտեմբեր):

Վստահ ենք և խորապես համոզված, որ 1960 թվականին Մայր Աթոռում գումարվելիք Ազգային-եկեղեցական ժողովը ևս կլինի լրիվ երկայացուցչական և համազգային բնույթի եկեղեցական մեծ ժողով, ուր, հետևելով ընտրության, մեր եկեղեցին կօժտվի նոր Սահմանադրությամբ:

Սահմանադրության նախագիծը, Ազգային-եկեղեցական ժողովի հաստատումից և վավերացումից հետո, Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակով պաշտոնապես կհրապարակվի և կմտնի Հայ եկեղեցու կյանքի մեջ:

Եկեղեցական նոր Սահմանադրության մշակումն ու կիրառումը մի նոր ու պայծառ ուղի բաց կանի մեր Ս. Եկեղեցու առաջ և կլինի Հայաստանյայց եկեղեցու նորագույն պատմության հիշատակության արժանի ձեռնարկումներից մեկը:

